

qábileti tómenleydi, kópshilik jaǵdaylarda esitiw qábileti sanawlı kúnlerde júdá tez tómenlewi kútilei. Esitiw qábiletin qalay saqlap qalıw múmkin? Bul gaqqında hár tárepleme másláhátler berilgen bolıp olardıń eń baslısı, qulaqshınlardan waz keshpegen halda esitiw qábiletin saqlap qalıw.

Qulaqshınlarda muzıkanı dawıs muǵdarınan zıyat hám uzaq waqıt esitiw, qulaǵımızdıń esitiw qábiletiniń tómenlewine alıp keledi. Olardıń barlıq túri ziyanlı ekenligin bilemiz, ásirese jastıqsha hám tıǵın túrindegi qulaqshınlar júdá zıyan ekenligin yadta tutıwımız zárúr. Qulaqshınnan kelip turǵan bálent dawıstıń zıyanınıń tiykarǵı kriteriyasına tómendegiler kiredi: qulaqshınnan esitiw waqtında óziniń dawısın esitpew arqalı bálent dawısta sóylew, átirapqa beyimlesiwdiń keskin ózgeriwi hám ózgelege húrmet penen birge tárbiyalıq áhmiyetiniń joq bolıwına alıp keledi.

Otolaringologlar aytıwınsha esitiw qábileti joǵalıwı jasardı deydi, sebebi ertede 70 jas

shamasındaǵı adamlarda ǵana esitiw qábileti joǵalar edi, al házirgi waqıtta bul jaǵday 32-40 jastı quraydı. Otolaringolog - qánigeler, muzıkanı qulaqshında bir kúnde 60 minut esitiwdi másláhát etedi (qansha az bolsa - sonshellı jaqsı). Esitip atırǵan muzıkanıń dawıs muǵdarı 60 % ten aspawı tiyis. Ilajı bolsa muzıkanı qulaqshınsız tábiyiy halda esitiwdi qánigeler durıs dep biledi. Onnan kelip turǵan muzıkanıń dawıs bálentligi shama menen 110-120 decibeldi quraydı. Bul sanlar hesh nárseni aytpawı múmkin, biraq bul dawıs bálentligi qulaǵımızǵa sonday kúshli tásir etedi hátteki biz reaktiv samolyot janında 10 metr aralıqta turǵan menen teń dep esaplaydı.

Zamanagóy qulaqshınlardıń sapası hám qolaylıǵına qaramastan muzıkanı bálent dawısta muǵdarınan zıyat esitiw qulaq esitiw qábiletiniń tómenlewine alıp keletuǵının umıtpawımız kerek. Al ózimizge tiyisli zor esitiw qábiletimizdi tiklew ushın shımtlap uzaq waqıt emleniw tiyis boladı. Eń baslısı bunday jaǵday bolmaǵanı tiyis, óz den-sawlıǵımız óz qolımızda ekenligin umıtpayıq.

Ádebiyatlar

1. А.Нисбетт. Звуковая студия "Связь" М 1979 стр 21.

2. Севашко А.В. Звукорежиссура и запись фонограмм. 2004 стр 359-360, 421.

REZYUME. Bu tezisda hozirgi kunda yoshlar orasidagi eng aktual muammo bo'lgan quloqchinning inson organizmiga bo'lgan nojuya tasiri, uning oqibatları, qulog'imizga og'riqli tasir etishi, shovqinli ovozlarning normalarining bajarilishi haqida so'z etiladi.

РЕЗЮМЕ. В данной дипломной работе говорится о неблагоприятном влиянии наушников на организм человека, что является наиболее актуальной проблемой среди молодежи сегодня, ее последствиях, болезненном воздействии на наши уши, выполнении норм шумных звуков.

SUMMARY. This thesis talks about the adverse effect of headphones on the human body, which is the most urgent problem among young people today, its consequences, its painful effect on our ears, and the fulfillment of norms of noisy sounds.

KINO HÁM DRAMATURGIYA

ҚАРАҚАЛПАҚ КИНО ӨНЕРИ ДУНЬЯСЫН КӨРКЕМ ФИЛЬМЛЕРИ МЕНЕН БЕЗЕГЕН ИНСАН

Баўетдинов Шарапатдин - ассистент оқытыўшы

Өзбекстан мәмлекетлик көркем өнер хэм мәденият институты Нөкис филиалы

Таяныш сөзлер: мәденият, көркем өнер, кадр, кино санааты, сес режиссёры.

Ключевые слово: культура, изобразительное искусство, кадр, кинематография, звукорежиссёр.

Key words: culture, art, personnel, film industry, sound director.

Қарақалпақ әдебияты соның ишинде курамалы хэм қыйын жанр саналған комедияға кол урған хэм бул жанрдың өрлеўине салмақлы үлес қосып киятырған жазыўшы, сценарист Муратбай Нызанов бүгинги күнге шекем инсанлардың жүзинде еркисиз күлки

оятқан шығармалары менен, сондай-ак, драмалық, хәттеки турмыс соқпақларында қыйыншылық жүгин артқан ғайратлы инсанлар тәғдирин толық хэм анық сәў-лелендирген повестлери менен оқыўшы тамашағөйлер ушын қәдирли инсан. Биз әдетте

айырым инсанларға жолыққанымызда оның келбетине қарап «жүзи ысық адам екен» ямаса «жүзлеринен нур жайнап тур» деген бақаларды береміз. Әйне усындай тәрийиплер қахарманымыз бир көргеннен-ақ күлимлеген көзлери менен адамларды өзине қаратыўшы Муратбай Нызановқа да тән екенин уйғарамыз. Шебер прозаик, сатирик, комик жазыўшы, киносценарист М.Нызановтың аты баспасөзде жәрияланған мақалалардың биринде «Қарақалпақтың Азиз Несини» деп мақтаныш пенен тилге алынады. Шынында да, бүгинлиги тек ғана әдебиятымыз майданында емес, бәлким миллий киноәнеримиздиң раўажланыўына, сахналық шығармалардың байыўына жигерли мийнетин сиңдирип киятырған қахарманымызға әне усындай тәрийиплер жарасады.

Кегейли районында туўылып, кәмалға келген Муратбай Нызанов Қарақалпақ Мәмлекетлик университетин питкергеннен соң мийнет жолын М.Жуманазаров атындағы хожалықта ислеўден баслайды. Дәслеп «Кегейли турмысы», «Жеткеншек», «Еркин Қарақалпақстан» газеталарында мийнет етеди. Соңынан Қарақалпақстан телевидениесиниң бас редакторы, «Арал» журналының бас редакторы, «Қарақалпақстан» баспасының директоры хәм Қарақалпақстан телерадиокомпаниясы директорының орынбасары, «Қарақалпақфильм» киностудиясының директоры лаўазымларында иследи. Қахарманымыз талантлы киносценарист, жазыўшы хәм журналист сыпатында бүгинги күнге дейин бир қатар шығармаларды дәретип, оқыўшы-тамашагөйлерге инәм етип келмекте. Оның дәслепки сатиралық гүрриңи «Қассаптың түси» деп аталады. Буннан соң усы сыяқлы бир неше юмор-сатиралық шығармаларды дәретти. Өз гезегинде дәретпелери өзбек, қазақ, татар, башқурт, ноғай тиллерине де аўдарма етиледи. Және де бир-биринен қызықлы, инсан минез-кулқының көз илмес қырларын, жәмийеттеги нуқсан-кемшиликлерди сын астына алды, күлкили тәризде түрли инсанлардың характерлерин өзинде жәмлеген шығармалары өз алдына китап болып баспадан шықты. Атап айтқанда, «Усындай да болады», «Сизге болмайды», «Адам жаманлаганы ушын», «Жат журттағы жети күн», «Ишек силем катты мениң», «Ғәзийне», «Еки канхор» хәм тағы басқа да басылымлары жарық көрди. Бул китаплардан орын алған хәр бир қысқа қатарлар, интермедиялар хәм пьесаларда жазыўшының қәлеми, стили, тили, талғамы сезиледи. Түрли жастағы, минездеги хәр түрли лаўазымдағы

адамлар келбети, хайўанлар хәм хәтте предметлердиң де көринис, келбети толық ашып берилген. Мәселен, оның «Ушар тарелка» шығармасында кишкене қыздың монологы, «Шонтық шайыр монологы»нда болса өзин теңсиз қәбилет ийеси деп есаплайтуғын шайыр, ал «Тырнақ бояўы» дәретпесинде жас қызлардың турмысын пикир, характерлерин көрсете алған. Жоқарыда айтып өткенимиздей, жазыўшы әдебияттың комедия жанрында ғана емес, ал драма, проза соқпақларында да кунлы дәретпелерди оқыўшы тамашагөйлерге инәм етти. Бул жолда оның «Ақшагүл», «Душпан», «Ақырет уйқысы», «Пара» повестлерине қоса сахна жүзин байытқан «Еки дүньяның әүереси», «Күлме маған» комедиялары тамашагөйлер қалбинен терең орын алыўға үлгерди.

Муратбай Нызанов әдебиятымызда шығармаларының тили, өзиниң жанрлық өзгешеликлери хәм сөзди сатиралық нақыл-мақаллар менен өз орнында шебер қоллана алатуғын жетик юморист хәм драматург жазыўшы сыпатында айрықша орынға ийе. Дәслеп оның қысқа юмор-сатиралық шығармалары жөнинде сөз еткенимизде инсанның жүзин күлки оятыўшы еки аўыз сөзиниң өзи-ақ оқыўшылардың итибарын тартады. Мәселен, оның «Афишадан: «Арбаң аўдарылмасын» Аўдарған Әбдирейимов» деген қатарларында-ақ жазыўшы тилиниң байлығын көремиз. Ол жәмийеттеги нуқсанларды инсан характериндеги айырым қәсийетлерди сықмар, парохорларды өсекши шуғылларды дерлик бәрше кери қәсийетлерди сын астына алып, өз алдына терең мәни аңғаратуғын шығармаларын топламларында жарыққа шығарды. Усылардан оның студентлер өмиринен жазылған «Баслама», сондай-ақ «Реклама», «Қәтесиз жазатуғын адам», «Мен неге сыбырлайман?», «Анализ» хәм басқа да шығармаларының хәр бири оқыўшыны күлки майданына алып барады. Турмыстағы қызықлы көринислерди ўақьяларды өзиниң усылы хәм жазыўшылық қәбилети менен қағазға түсирген қахарманымыздың бундай шығармалары сан мың. Атап айтатуғын болсақ, оның «Гүлдирмама» комедиясында пьеса жазыў қәғыйдаларынан бийхабар, «шебер» шала драматург елиў жаслы Марленов хәм оның «бахалы» комедиясын сахналастырыўға урынған маңлайы қурыған режиссёр хәм актёрлардың хызмет бабынан алынған қызықлы көринислер итибарымызды өзине қаратады. Яғный, комедияда драматург

Марленов ақша, байлық үшін түрлі жолдар менен сәтсіз қунсыз шығармасын театр сахнасында қойыуға урынады хәм соның менен бирге ол өзін ең қәбилетли, теңи-тайы жоқ драматург сыпатында бахалап, театр хызметкерлерине өз хукимин өткермекши болады. Марленов шығармада иске аспайтуғын ўақыяларды, сахна ызым-лықтарына сай келмейтуғын хәдийселерди киритеди хәм бул қағыйдалардың бул қағыйдалардың бузылыўы ақыбетинде режиссёр хәм актёрлар өз ислерин атқара алмай, илажсыз қалады. Олар Марленов хәр пьеса жазып алып келгенинде жүректери суў ете қалады, ақыр-соңында актёрлар да пул жыйнап болса да Марленовқа берип, оның шығармасында рол ойнамаўға разы болады. Лекин қайтпас қара Марленов және сондай шығармасын режиссёр хәм актёрларға усынады. Шығарманың тийкарғы идеясы да усындай шала драматурглер тымсалында жазыўшылық тийкарын, сахналық шығармалар авторының өз алдына усылы, қағыйдасы болыўы лазымлығын, проза менен драманың айырмашылықтарын көрсетпекши болған. Және де байлыққа өш, бул жолда тамнан таслайтуғын нәпәк кимселердин келбетин өз дәретпесин пулға алмастыратуғын, жалатай адамларды анық сәўлелендирген.

Шығармадағы әйне конфликтлердин ирге тасы болған түйин – бул Марленовтын

жаңа пьесасын режиссёрлар додалаўынан басланады. Усының салдарынан режиссёрлар да қарсылықларға актёрлар менен айтысуўға дейин барады.

Әдебияттың хәр бир есигине кирип, хәр бир дәретпе ханасында отырып қәлем тербеткен М.Нызановты шын мәнисиндеги шеберлик мектеби басқышларын басып өткен жазыўшы, прозаик десек болады. Өйткени, оның өткир, инсан кеширмелерин толғанысларын, келбетин анық хәм айкын сәўлелендириўши, шығармалары оқыўшыны ойға салады. Сондай-ақ, қарақалпақ кино өнери дүньясын көркем фильмлери менен безеген М.Нызановтын бүгинги күнге шекем бул тараўда «Танка» (2003-жыл), «Уры», «Курорт» (2009), «Қоңсылар» (2010), «Қайсар» (2011), «Өмирдин үш паслы» (2011), «Мехригий-Мәргия» (2012), «Қорған» сыяқлы бир-биринен әжайып толық метражлы фильмлери экранға шықты. Бул фильмлердин хәр биринде жазыўшы қарақалпақ халқына тән миллийлик, үрп-әдет дәстүрлерди, турмыслық ўақыяларды, иснанлардың пейли-кылўаларын, гейде сада, гейде хәккәўил, гейде куўақы, гейде болса тирсек қарақалпақлардың өмирдеги қызықлы мәўритлерин сүўретлеп үлкен экран арқалы жанландырды.

«Танка» фильми ушын Муратбай Нызанов Бердақ атындағы мәмлекетлик сыйлыққа миясар деп табылды.

Әдебиятлар

1. Абрамов А. А. О специфике музыкального содержания // Эстетические очерки. М., 1973. Вып. 3.
2. Абрамов В., Рихтер С., Попов О. Телерадиовещание: ущерб психическому и физическому здоровью // Broadcasting. 2001—2002. № 8.
3. Авербах Е. М. Музыка и СМК: Из прошлых прозрений, прогнозов и проблем // В зеркале критики: Из истории изучения художественных воспоминаний массовой коммуникации. М., 1985.
4. Аверина Н. Проблема бессознательного в художественном мышлении («Клип») // Современные проблемы аудиовизуальных средств массовой коммуникации. М., 1995.

РЕЗЮМЕ. Бул мақалада Муратбай Нызанов өмири хәм дәретиўшилиги ол дәреткен шығармалар хаққында сөз етиледі.

РЕЗЮМЕ. В данной статье рассказывается о жизни Муратбая Нызанова и его произведениях.

SUMMARY. This article talks about the life of Muratbay Nyzanov and his works.